

O'ZBEK POETIKASIDA OY, YULDUZ, QUYOSH TIMSOLLARINING INSON SIFATLARIGA XOS EPITET IFODASI

Jabborova Malohat Valijon qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

BuxDU mustaqil izlanuvchisi

Email:jabborovamalohat@buxdpi.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada Eshqobil Shukur, Baxrom Ro'zimuhammad, Maxmud Tohir, Jamol Kamol kabi shoirlar she'riyati tahlilga tortildi. Ularda uchraydigan osmon jismlarining insondagi qo'rquv, hayajon, titroq singari ruhiy holatlariga ko'chishi, shuningdek mushfiqlik, xudbinlik, qo'rslik kabi shaxs sifatlariga epitet bo'lib kelishi tahlil qilindi. Osmon jismlarini insonga tavsif berishdagi badiiy mahorat qirralari hamda poetik vositalari ochib berildi.

Kalit so'zlar: adabiy olam, hissiy kechinma, poetik joziba, oy, yulduz, quyosh, shomi anvar, subhi marmar.

В УЗБЕКСКОЙ ПОЭТИКЕ ЭПИТЕВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ СВОЙСТВ СИМВОЛОВ ЛУНЫ, ЗВЕЗДЫ, СОЛНЦА

Абстрактный. В данной статье проанализирована поэзия таких поэтов, как Эшкабил Шукур, Бахрам Розимухаммад, Махмуд Тахир, Джамаль Камаль. Проанализировано, что обнаруженные в них небесные светила переходят на такие психические состояния человека, как страх, волнение, трепет, а также становятся эпитетами таких личностных качеств, как высокомерие, эгоизм, слепота. Раскрылись художественные способности и поэтические средства описания небесных светил человеку.

Ключевые слова: литературный мир, эмоциональное переживание, поэтическое очарование, луна, звезда, солнце, Шами Анвар, Субхи Мармар.

EPITETIC EXPRESSION OF HUMAN QUALITIES OF THE MOON, STAR, AND SUN SYMBOLS IN UZBEKISTAN POETRY

Abstract. In this article, the poetry of such poets as Eshqabil Shukur, Bahram Rozimuhammad, Mahmud Tahir, Jamal Kamal was analyzed. It was analyzed that the heavenly

bodies found in them move to the mental states of a person such as fear, excitement, trembling, and also become epithets for personal qualities such as arrogance, selfishness, and blindness. Artistic skills and poetic tools in describing heavenly bodies to man were revealed.

Key words: literary world, emotional experience, poetic charm, moon, star, sun, Shami Anwar, Subhi Marmar.

Kirish

B

a

d

i

i

 y

bilan bog'liq obrazlar tizimi mavjud. Ular insonning tabiat va jamiyat bilan bog'liq kuzatishlarini, bilimlarini o'zida namoyon etishi bilan diqqatni tortadi. Ko'pincha badiiy adabiyotda ularning poetonim sifatida qo'llanishi, inson obrazida keltirilishi, shaxs sifatlarini she'riyatimizda uchraydigan Oy, Yulduz, Quyosh kabi fazoviy sayyoralarning poetik matnga ko'chishdagi badiiyati hamda insonga xos xususiyatlari uning botiniy olamini ifodalashdagi obrazlilik qirralari rang-barang poetik chizgilarga egadir. Bu jihatdan mavzu ko'lamini atrofli o'rganish bilan osmon jismlarini o'zida mujassamlashtirgan she'riy parchalarga murojaat qilishda hamda, samoviy timsollarning o'zida she'riyatlashgan shaxs sifatlarining ahlis timsol, poetik oqibatlarini o'z ichida o'zlashtirish zarur bo'ladi.

Adabiyotshunoslik bo'yicha o'rganilgan. Jumladan, folklorshunos Mamatqul Jo'rayevning "O'zbek xalq samoviy afsonalari" risolasi bu borada yaratilgan ilk tadqiqot majmuidir. Risolada Markaziy Osiyo turkiy xalqlar samoviy afsonalarining tarixiy ildizlari va syujet tizimi badiiy evolutsiyasining qonuniyatlarini aniqlash bilan bir qatorda, o'zbek xalq samoviy afsonalarining o'ziga xos belgilari, manbalari hamda rivojlanish bosqichlari ilmiy izchillik asosida chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, filologiya fanlari nomzodi, dotsent Husniddin Eshonqulovning "Alisher Navoiy she'riyatida samoviy timsollar" monografiyasida mumtoz adabiyotda aks etgan osmon jismlarining badiiy takomili, chunonchi, Navoiy g'azaliyotida ularning "yor" va "oshiq" ma'nolarini ifodalashdagi simvolik mohiyati salmoqli yoritilgan. Kamsonli bo'lsa-da, yaratilgan bu tadqiqotlar mustaqil millat folklorshunosligi, she'riyati va nasrining ilmiy mezonlarini yoritishda katta nazariy mohiyat kasb etadi. Shuningdek, dunyo adabiyoti sarzaminida yetilgan bir qator asarlar: Ivanovning "Astral miflar", Pantusov, A.Kunning "Qadimgi Yunoniston afsona va rivoyatlar" kabi risolalarida ham qadimiy kosmogonik tasavvurlar tadriji o'laroq yaralgan rang-barang afsonalarning mifopoetik genezisi atroflicha yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot metodlari sifatida mavzuga oid manbalarni o‘rganish va nazariy tahlil etish, kuzatish, taqqoslash, statistik tahlil, umumlashtirish kabi metodlardan foydalanildi.

Tahlillar va natijalar

Adabiyotshunos olim Ulug‘bek Hamdam she‘rni “ tuyg‘u surati”, -deya ta’kidlaydi. Faqat bu surat ongimizda go‘yo tirik insondek namoyon bo‘ladi. She‘rda shoir hissiy kechimlarini, uslubiylatini, ichki ovozi, ”men”ini ramziy tarzda badiiy obrazlar orqali bayon qiladi. Shuning uchun shoirlar “qalb rassomlari”, “tuyg‘ular musavviri”, deya ulug‘lanadi. Ana shunday sof tuyg‘u musavvirlaridan biri Eshqobil Shukurdir. Uning “Eng qadimgi qo‘shiq” she‘rida yulduz va oy timsolida shaxs sifatlariga urg‘u beriladi.

Yulduzlar titrar hayron,
Osmonning holiga voy.
Qora kenglikdan kechib,
Qiz ko‘ksiga qo‘ndi oy.
Qizning qoq ko‘kragidan,
Nur sharqirar misli soy.
Eriydi...Ado bo‘lmas

Qiz ko‘ksiga qo‘ngan oy.[1, 2002.-B.12.]

Dastlabki misrada “yulduzning titrashi” shaxsdagi hayajon, qo‘rquv holatiga, butun boshli zulmatni yengib kelib qizning ko‘ksiga qo‘ngan oy esa xudbinlik, qo‘rslik sifatlariga epitet bo‘lib keladi. Qiz ko‘ksi oy tanini soy singari eritayotganligining boisi mehr va shafqatga to‘laligidan dalolat.

Jamol Kamolning “Quyosh chashmasi” dostonida ham shaxs sifatlarining samoviy timsollar orqali berilganligiga guvoh bo‘lamiz.

Subhi marmar, deydilar, marmarmikin?
Shomi anbar, deydilar, anbarmikan
Boshida tog‘lar buyuk posbon emish,
Poyida so‘ngsiz ulug‘ ummon emish.
Chayqalarmish ul falak avjiga to,
Mavjiga tog‘lar berarmish ming sado.
Oy kulib yulduzni yondirgan kecha.
Nash‘ali jonlar yonarmish tonggacha...

Oy kulib, yulduzni yondirgan kecha.[2, 2010.-B.253.]

She‘rning dastlabki ikki misrasida ijodkor quyoshning botish va chiqish paytidagi holatni juda chiroyli nomlaydi. Ya’ni shoir bunda quyoshni “subhi marmar”, “shomi anvar” deya ulug‘laydi. Uning boshida tog‘lar “posbon”, poyida esa dengiz hukmron. Bundan haroratlangan ona quyosh falak uzra shodon kezadi.

Zamonaviy poeziyaning yetakchi siymolaridan biri Bahrom Ro‘zimuhammadning “Tong yaqin” she‘rida ham shaxsga xos xususiyatlarni koinot bilan uyg‘unlikda tasvirlash holatlari uchraydi.

Tog‘lar qanot chiqarib
havoda uchdi
dengiz cho‘qqisiga
to‘plandi maxluqlar
Yulduz mohiyatan
kesakdek bo‘ldi

Tahorat ayladi yulduzga Darvesh.[3,1994.-B.65.]

Bunda Quyosh chiqqach, tog‘lar poyidan sekin-asta ko‘tarilib borayotgan soyani shoir “tog‘larning qanot chiqarib ko‘k uzra parvoz etishi”ga qiyoslaydi. Quyosh tobora yuqorilab charog‘on nur taratgach, barcha dengiz maxluqlari uning qaynoq taftiga toblanmoq uchun cho‘qqiga to‘planishadi. Tunning charog‘on yulduzlari esa quyosh taftiga dosh berolmay kesakdek issiz bo‘lib keta boshlaydilar. Ma’lumki, olloh yaratgan yaratqlar ichida to‘rt muqaddas unsur ham bo‘lib, bular: suv, olov, shamol va tuproqdir. Bunda tuproq poklik ramzi hisoblanadi. She’rda tuproqning, ya’ni kesakning yulduzga evrilishi hamda shu kesak orqali darvesh, ya’ni oyning tahorat aylashi bilan kuchli bir ilohiy qarash, e’tiqod yo‘g‘rilganligini ko‘rishimiz mumkin.

Abdulla Sherning “Sukunat” she’rida ham yulduzlarda insonga xos mehr-oqibat fazilatlarini singadi.

Olis yulduzlarning sovuq shu’lasi
Jim titrab boshimni silaydi bu kech.
Zafar yaproqlarning mung – ashulasi
Ohista kuyga kuy ulaydi bu kech. [4, 1983.-B.6.]

Ko‘kda porlab turgan yulduzlarning sovuq shu’lasi olislardan xayolan shoir boshini silaydi, zafar yaproqlari esa uni ohista kuy bilan allalaydi. Bu she’rni tahlilga tortar ekanmiz “inson-tabiati-koinot” azaliy bir butunlik ekanligi hamda ular hamisha bir-birlariga ehtiyoj sezib yashashlariga guvoh bo‘lamiz.

Asqar Mahkamning “Tavajjuh” she’riy qissasidan olingan quyidagi parchada ham insoniy fazilatlarni samo yoritqichlari ila ramziylashganligini ko‘rishimiz mumkin.

Qabrlar tug‘iga mohtob egildi,
Yoritdi sargardon ellar yo‘lini,
U ilk bor tangriga iymon keltirdi,
Qumlar qayrog‘iga charxlab tilini.[5, 1993.-B.42.]

Urush shunchalik ko‘p insonlar yostig‘ini quritdiki, oy hamdard bo‘lmoq uchun tunda qabrlar tepasiga keldi, sarson elning yo‘lini yoritdi. 3-4-misralarda tuproq ila poklanib, tilini charxlab ollohga ilk marta iymon keltiradi. Bunda subutsiz insonlarning og‘ir qiyinchiliklar oldida ollohga tavba-tazarru qilishi Oy obrazi orqali ifodalanadi.

Yangi o‘zbek she’riyatining zabardast vakillaridan biri Mahmud Tohirning “Kulging” she’rida ham qo‘llangan quyosh tasvirini shaxs sifatini ochib berishdagi ahamiyati nihoyatda salmoqli ekanligi ko‘zga tashlanadi.

Quyoshning jilvasi yuzingga ko‘chib,
Ko‘kdan bir juft yulduz ko‘zingga ko‘chib,
Qaldirg‘och qoshingda xayolim uchib,
Junun sahrosida Majnunga heshman.[6, 1992.-B.26.]

Yoqimli tabassum ila xirom etish insonga xos xususiyat. Bu holatni quyoshga yuklash esa badiiy ta’sirchanlikni oshiradi. Quyoshning kulgusi yor yuziga, ko‘kdan ingan bir juft yulduz esa uning ko‘zlariga tushishi poetik jozibani shakllantiradi hamda yorning hijron sahrosida Majnun kabi darbadar kezishiga sabab bo‘ladi.

Yoki uning “Ayt endi, yuragim yuragim” she’rida ham quyosh obrazi orqali mehr-saxovatli inson timsoli tasvirlanadi.

Quyosh yer yuziga nurdan suv separ,
Irmoqlar tog‘lardan kelguvchi chopar.
Teraklar ko‘zidan uyqular qochar,
Ayt endi, odamlar uyg‘onsin.

Quyoshning yer yuziga “nurdan suv sepishi” uning qaynoq qalbi qanchalar mehrga to‘la ekanligi nishonasi. Keyingi qatorda irmoqni tog‘dan kelayotgan choparga mengzash ko‘nglimizda g‘oyat bir yoqimli taassurot uyg‘otadi. Choparlarning ovozi xushyor tortadi. Bu orqali ijodkor odamlarni ham uyg‘onishga, doimo harakat, mehnat qilishga da’vat etadi.

Xulosa

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, yangi o‘zbek she’riyati namunalarida shaxs sifatlarini poetik ifodalash uchun qo‘llangan osmon jismlarini obrazlantirishda ularning har biri insonni tavsiflash, ta’riflash uchun o‘ziga xos motivatsion ma’nolarda, badiiy-estetik vazifalarda keltirilishi ko‘rinadi. Shuningdek, ularning har biri badiiy evolyusiyaga erishgan. Ularni obrazlantirishda har shoirning badiiy-uslubiy mahorati namoyon bo‘ladi. Bunda Oy, Quyosh, Yulduz timsollarining ijtimoiy muhit, davr nuqtayi nazariga uyg‘un tarzda ramziylik aks etishi, shuningdek shaxs ruhiyati va xarakter-xususiyatlarini ifoda etishdagi badiiyati g‘oyatda rang-barang va salmoqdordir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Eshqobil Shukur. Hamal ayvoni. Toshkent. “Sharq”nashriyoti. 2002.-B.12.
2. Jamol Kamol. Yana ko‘nglimda ul oy. Toshkent. Merius. 2010.-B.253.
- 3.Баҳром Ро‘зимуҳаммад. Икки нур. Урганч:“Хоразм” нашриёти, 1994.-Б.65.
- 4.Абдулла Шер. Куз ҳилоли. Тошкент: Г’афур Г’улом номидаги Адабиёт ва сан’ат нашриёти. 1983.-Б.6.
- 5.Асқар Маҳкам. Таважжух,Ше’рий қисса. Мирзо Бобурнинг туркийларга ва пири ҳазрати Алишер Навоийга Айтганлари. Тошкент: “Мовароунахр” нашриёти, 1993.-Б.42.
- 6.Маҳмуд Тохир. Биз нечун учрашдик. Тошкент: Г’афур Г’улом нашриёти, 1992.-Б.26.

7. Jabborova M. THEORETICAL INTERPRETATION OF STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT // Solution of social problems in management and economy. – 2023. – T. 2. – №. 12. – C. 36-40.

8. Malohat J. O‘ZBEK SHE‘RIYATIDA ILOHIY ISTILOHLAR VA KOSMOGONIK TIMSOLLARMUSHTARAKLIGI // PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS. – 2022. – T. 2. – №. 18. – C. 209-211.

9. Jabborova M. MUMTOZ SHE‘RIYATDA UCHRAYDIGAN OY, YULDUZ, QUYOSH TIMSOLLARINING SHAXS QIYOFASIDA TIMSOLLANISHI // Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2024. – T. 3. – №. 1. – C. 48-52.

10. Latipova, S. (2024). TARIXIY ROMANDA DARVESH OBRAZI (YOZUVCHI JORA FOZILNING “AYRILIQ OSTONASI” ROMANI ASOSIDA). Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(1), 58-61.